

РАЗДЕЛ 4. ТЕХНОЛОГИЯ И БИОРЕСУРСЫ

УДК 636.3.033

КОЧКОР РАЙОНУНДАГЫ “САБА – АЖЫ” ФЕРМЕРДИК АСЫЛ ТУКУМ ФЕРМАСЫНДАГЫ АСЫЛДАНДЫРУУ ИШТЕРИ

Улугбеков Багдат (0000-0004-2933-7038),
Ажибеков Асанбек Сармашаевич (0000-0002-9338-8803)

Кыргыз улуттук агрардык университети, Бишкек, Кыргызстан

Аннотация: иште “Саба – Ажы” фермердик асыл тукум фермасында жүргүзүлүп жаткан асылдандыруу иштеринин ыкмалары жана жыйынтыгы чагылдырылган. Асылдандыруу ишинде уяң жүндүү койлорду таза тукумда өстүрүүнүн артыкчылыктары белгиленген. Максаттуу, системалуу түрдө жүргүзүлгөн асылдандыруу иштеринин натыйжасында 2021 – 2023 – жылдарда фермадагы койлордун тируүлөй салмагы орточо 55 – 58 кг, ар бир койдон орточо 4,1 кг физикалык салмакта же 2,3 кг таза булада уяң меринос жүнү кыркылган. Бул көрсөткүч эт – жүн багытындагы уяң жүндүү койлордун минималдуу талабынан 9,5 пайызга жогору

Өзөктүү сөздөр: асыл тукум ферма, асылдандыруу иши, уяң жүндүү кой, бийик тоолуу, уяң меринос жүнү, тандоо, жуптоо, минималдык көрсөткүчтөр.

СЕЛЕКЦИОННАЯ РАБОТА В ПЛЕМЕННОЙ ФЕРМЕРСКОЙ ФЕРМЕ “САБА – АЖЫ” КОЧКОРСКОГО РАЙОНА

Улугбеков Багдат (0000-0004-2933-7038),
Ажибеков Асанбек Сармашаевич (0000-0002-9338-8803)

Кыргызский национальный аграрный университет, Бишкек, Кыргызстан

Аннотация: В статье отражены методы селекционных работ и их результаты в фермерской племенной ферме “Саба – Ажы”. Приведены особенности применения методов чистопородного разведения с тонкорунными овцами. В результате целенаправленной систематической племенной работы в 2021 – 2023 годах на ферме средняя живая масса маток составила 55 – 58 кг, достигнут средний настриг тонкой мериносовой шерсти в физической массе 4,1 кг или 2,3 кг в мытом волокне. Этот показатель выше чем минимальные требования тонкорунных овец мясо – шерстного направления на 9,5 процента.

Ключевые слова: племенная ферма, селекционная работа, тонкорунные овцы, высокогорье, тонкая мериносовая шерсть, отбор, родбор, минимальные показатели

BREEDING WORK IN PEDIGREE FARM "SABA-AZHY" OF KOCHKOR DISTRICT

Ulughbekov Bagdat (0000-0004-2933-7038),
Asanbek Sarmashayevich Azhibekov (0000-0002-9338-8803)

Kyrgyz National Agrarian University, Bishkek, Kyrgyzstan

Annotation: *the article reflects the methods of breeding works and their results in the farm breeding farm "Saba-Azhy". The peculiarities of application of purebred breeding methods with fine-fleece sheep are given. As a result of purposeful systematic breeding work in 2021 - 2023 on the farm the average live weight of mothers was 55 - 58 kg, the average shearing of fine merino wool in physical weight of 4.1 kg or 2.3 kg in washed fiber was achieved. This index is higher than the minimum requirements of fine-fleece sheep of meat and wool direction by 9.5 percent.*

Keywords: *breeding farm, selection work, fine-fleece sheep, high mountains, fine merino wool, selection, pedigree selection, minimum indicators*

1. Кириш сөз

Кочкор району төрт тарабынан тоолор менен курчалып, деңиз деңгээлинен 1800-2500 м бийиктикте жайгашкан. Кышы анча суук эмес, кар түшпөй кара чыгат да жайы салкын. Жайыты кенен, колдон тоют даярдоого шарттары жакшы болгондуктан мал чарбасын, айрыкча кой, топоз жана жылкы чарбасын өстүрүүгө ылайыкташкан аймак.

Мына ушундай шартта Кочкор району уяң жүндүү кой чарбасын өстүрүүгө адистешүү менен Совет доорунан бери республиканын чарбаларын асыл тукум койдун тукумдары менен камсыз кылып келген. Азыркы учурда койдун саны жайыт жана талаадан даярдалуучу тоют коруна ылайык келет. Көп анын санында эмес, кунардуулугун жакшыртууда турат. Ошондуктан асыл тукум малды асырап, жайылтуу чоң мааниге ээ.

Сандан сапатка өтүүдө магистирдик диссертациянын алкагында асыл тукум чарбалардагы асылдандыруу иштеринин багыттарын изилдөө иштери практикалык жактан актуалдуу экендиги айныксыз.

2. Изилдөөнүн материалы жана методикасы

Кочкор районундагы “Саба – Ажы” фермердик чарбасында кыргыздын уяң жүндүү тукумундагы койлор өстүрүлүп, товардык чарба болгондуктан, уяң жүн, кой этин өндүрүп, кардарларга сатуу менен алектенген. Асылдандыруу иштери системалуу жүргүзүлбөгөндүктөн ар койдон 3,0 – 3,1 кг да н жүн кыркылып, алынган

продукциянын сапаты төмөн болгон.

Койдун продуктуулугун жакшыртуу максатында системалуу түрдө асылдандыруу иштерин жүргүзүү 2009 – жылдан баштап, Кыргыз мал чарба жана жайыт илим изилдөө институтунун илимий кызматкерлеринин жетекчилиги менен ишке ашкан.

Биздин изилдөөбүздүн материалы болуп ушул фермада өстүрүлүп жаткан кыргыз тоо меринос тукумундагы койлор эсептелет.

Малды тандоо жана илим изилдөө иштери жалпы зоотехникалык ыкмаларды колдонуу менен “Асылдандыруу иштеринин негиздерин камтыган уяң жүндүү койлорду бонитировкалоо боюнча нускаманы” жетекчиликке алуу менен жүргүзүлдү (Инструкция по бонитировке тонкорунных овец).

3. Изилдөөлөрдүн натыйжалары

Ферма Кочкор районунун күн – батыш жагында Шамшы тоосунун этегинде жайгашкан. Ага 42 га суу баскан айдоо аянты бекитилип берилген. Анын 27 гектарына арпа, 15 гектарына көп жылдык чөп айдалат. Койлорду асыроонун кышында жарым жартылай колдо жана жайытта, ал эми жайкысын жайытта багуу системасы колдонулат. Кой төлдөтүү март – апрель айларына туура келет.

Фермада эт – жүн тибиндеги тоолуу шартка жакшы ыңгайлашкан койлор өстүрүлөт. Чарбадагы малдын жаштык – жыныстык түзүмү жана 2021 – 2023 – жылдардагы динамикасы 1 – таблицада келтирилген.

1 - таблицада көрсөтүлгөндөй, акыркы

1 – таблица. Койлордун жыныстык – жаштык түзүмү (2021 – 2023 – жылдар)

		2021	2022	2023
Саны, бардыгы	баш	415	450	600
анын ичинен тубары	баш	400	430	480
үлүшү	%	96,4	95,5	80,0
кочкорлор	баш	15	20	20
козу кочкорлор				100

үч жылда кой санын көбөйтүүгө аракеттер жасалып жаткандыгы байкалат. 2023 – жылы койдун жалпы башы 600 башка жетип, 2021 – жылга салыштырганда 44,6 пайызга көбөйгөн, анын ичинен тубарынын саны да 20 пайызга өскөн.

Ички рынокто уяң жүнгө болгон талаптын аздыгына жана этке болгон керектөөнүн жогору болгондугуна байланыштуу 2023 – жылы фермада козу кочкорлорду бир жылга өстүрүүгө алып калып, жайытта семиртүүдөн кийин этке сатууну ишке ашырууда. Бул болсо бүгүнкү шартта кой чарбасынан алынуучу кирешенин көбөйүшүнө өбөлгө түзөт.

Кой чарбасын ыкчамдатып өстүрүүнүн негизги көрсөткүчтөрүнүн бири – тубар койдун отордогу үлүшү. Фермада бул көрсөткүч 2021 – жылы эң жогору болуп, 96,4 пайызды түзсө, 2023 – жылы 80 пайызга түшкөн. Мунун себеби кой этин өндүрүүнү көбөйтүү максатында фермада эркек козуларды бир жылга алып калуу менен түшүндүрүлөт.

Каалаган типтеги кочкорлор асыл тукум мал заводунан алынып келинип, ушундай типтеги соолук койлор менен жалгаштырылып, жакшыртуучу бир өңчөй тандоо ыкмасын пайдалануунун натыйжасында алынган төлдүн 90% тен ашыгы тукумдун тибинде болгон.

Фермердик асыл тукум фермада малды ылгоо жана каалаган типке ылайык келбегендерин отордон бөлүү май айында бонитировканын негизинде жүргүзүлүп, оторду түзүү август айында козу бөлүктөн кийин ишке ашырылат.

Ылгоонун мындай ыкмасы

козуларды эрте жашында тандоо менен оторду толуктоого элита жана биринчи класстын талабына жооп берген толук баалуу токтуларды жана козу кочкорлорду калтырып, кышкыга тоютту зарамжалдуу пайдалануу менен жакшы тоюттандырууга шарт түзөт.

Чарбада соолуктардын башы аз болгондугуна байланыштуу өндүргүч кочкорлор менен жалгаштырууда тектештиктин терс кесепеттерине жол бербөө үчүн кочкорлорду тандоого, асыроого жана туура жуптоого өтө этияттык менен мамиле жасоого олуттуу көңүл бурулат. Ошондуктан өндүргүч кочкорлордун теги Оргочор асыл тукум кой заводуна тиешелүү.

Фермадагы асылдандыруу иштеринин алгылыктуулугу жогорку продуктуулугу элита классындагы асыл тукум кочкорлорду пайдалануу менен соолуктарды жасалма жол менен уруктандырууда экендигин белгилейбиз.

Асылдандыруу иштерин ийгиликтүү жүргүзүү үчүн асыл тукум эсеп иштери так жолго коюлган.

Максат – тукумду таза өстүрүүдө анын чарбалык пайдалуу сапаттарын сактап калууга жана өркүндөтүүгө жетишүү. Мындай болгондо койдун тукум куучулук касиети дагы күчөп, тукумдук белгилерин кийинки муундарына туруктуу берет.

Максаттуу, системалуу түрдө жүргүзүлгөн асылдандыруу иштеринин натыйжасында фермадагы койлордун тирүүлөй салмагы орточо 55 – 58 кг айлануу менен каалаган типтин талабына жооп берет жана соолук койлордун моюндарында

1 – 2 толук эмес бырыш бар кээлеринде кездешпейт. Денеси орточо субагай, төшү кең жана терең, бели жана аркасы түз жана кең. Буттары өтө узун эмес, туура жайгашкан. Койлордун мындай конституциялык – экстерьердик тиби тоолуу шартта асыроого ыңгайлашкандыгын таксыктайт.

Уяң жүндүү койлордун чарбалык пайдалуу белгилери – жүнүнүн узундугу, коюулугу, ичкелиги жана жүн кыркымынын тукум куучулук көрсөткүчү жогорку деңгээлде болгондуктан, асыл тукум заводдордон алынып келинген кочкорлорду пайдалануу фермадагы койлордун жогорку продуктуулугун камсыз кылууда. 2021 – 2023 – жылдарда чарбада ар бир койдон орточо 4,1 кг физикалык салмакта же 2,3 кг таза булада уяң меринос жүнү кыркылган. Бул көрсөткүч эт – жүн багытындагы уяң жүндүү койлордун минималдуу талабынан (2,1 кг) 9,5 пайызга жогору.

Койлордун келки жүнү орточо коюулукта, буласы штапель түзүлүшүндө. Жүнүнүн ичкелиги 64 – 60 сапатта же 21,0 – 25,0 микрометр, узундугу 8 – 9 см тегерегинде. Каптал жана сан жүндөрүнүн ичкелиги дээрлик бирдей болушу келки жүндүн бир өңчөй текшилигин мүнөздөйт. Боор жүнүнүн өскүлөндүгү канааттандыраарлык болгондуктан кышкы суукка байымдуу. Чыбашы ак жана ачык – крем түстө канааттандыраарлык сапатта жана санда болуусу таза буланын салмагынын жогорку көрсөткүчүн камсыздайт.

Асыл тукум кой заводдорунан алынып келинген жогорку продуктуу кочкорлорду ырааттуу пайдалануу, ылгоо жана жуптоо жумуштарын туура жүргүзүү, асыл тукум эсеп – кысабын так алып баруунун натыйжасында фермадагы койлор продуктуулук жана асыл тукум сапаттары боюнча элита жана биринчи класстагы койдун минималдуу талаптарына (стандартка) толук жооп беришет. Ошондуктан бул ферма 2022 – жылы Кыргыз Өкмөтүнүн токтому менен асыл тукум ферма болуп жактырылган.

Ферманын учурдагы максаты асыл

тукум койдун кунардуулугун арттыруу менен каалаган типтеги малдын санын көбөйтүүнүн эсебинен асыл тукум кочкорлорду өстүрүү жана башка чарбаларга жайылтууну колго алуу. Мындай шартта койдун генотиби жакшыруу менен продуктуулугунун генетикалык мүмкүнчүлүктөрү кеңейип, кой чарбасын өстүрүүнүн экономикалык натыйжалуулугу жогоруламакчы.

4. Талдоо

Койдун кунардуулугун жакшыртуу максатында фермада 2009 – жылдан баштап, Кыргыз мал чарба жана жайыт илим изилдөө институнун ага илимий кызматкери, айыл чарба илимдеринин кандидаты Д. В. Чебодаевдин илимий жетекчилиги астында малдын чарбалык пайдалуу белгилерин жакшыртуу боюнча илимий изилдөө иштери жүргүзүлүп, ферма асыл тукум чарба катары 2016 – жылы апробацияланган.

Малды таза тукумда өстүргөндө ата – энесине тиби, азыктуулугу, тукум куучулук өзгөчөлүктөрү жана кунардуулугу окшош мал алынат (Борисенко Е. 1967). Демек, тукумдун чарбалык пайдалуу сапаттарын сактоого жана өркүндөтүүгө шарт түзүлмөкчү.

Малды таза тукумда өстүрүү сүт жана эт багытындагы малды асылдандырууда учурда жана келечекте дагы негизги ыкма болуп саналмакчы (Эйснер Ф.Ф. 1976).

Кой тукумун өркүндөтүү жана товардык чарбалардагы оторлорду жакшыртуу асыл тукум чарбалардын негизги милдети (Мирзабеков С.Ш. 2005).

Тукумуна өзүнүн мыкты сапаттарын туруктуу берүү менен айырмаланган кочкорлордун тобун түзүү жана аларды жакшыртуучу жуптоодо пайдалануу асылдандыруу иштеринин шатыржалуулугун арттыруу айныксыз (Родин В.П. 1985). Оторлордогу койдун саны аз болсо дагы ата – тегин тыкыр билүү менен бир өңчөй жакшыртуучу жупташтырууну, айрым асылдандыруу белгилери боюнча ар түрдүү жуптоону, жакшы багуу жана

толук баалуу тоютгандыруу менен айкалыштырганда гана таза тукумдагы өстүрүү ыкмасын узак мезгил колдонууга болот жана үзүрүн берери “Саба – Ажы” фермердик асыл тукум фермасынын иш тажрыйбасында далилденди.

5. Жыйынтыктар

“Саба – Ажы” фермасындагы асылдандыруу иштеринин алгылыктуулугу асыл тукум кой заводунан алынып келинген жогорку продуктуулу элита классындагы асыл тукум кочкорлорду пайдалануу менен соолуктарды жасалма жол менен уруктандырып, оторду толуктоо каалаган типтеги койлорду тандоодо жана пайдаланууда турат. Жупташтырууда бир өңчөй жакшыртуучу ыкманы колдонуу менен койдун кунардуулугу калыптанып, орточо тирүүлөй салмагы 55 – 58 кг, жүн кыркымы физикалык салмакта 4,1 кг берген уяң жүндүү койдун фермердик асыл тукум фермасы түзүлгөн.

6. Адабий булактар

1. Борисенко Е. Я. Разведение сельскохозяйственных животных[Текст]/ Борисенко Е. Я. – М.: «Колос». – 1967. –

С.39.

2. Инструкция по бонитировке тонкорунных овец с основами племенного дела[Текст]/ - Москва. – 1984 – 49 с.

3. Мирзабеков С. Ш., Ерохин А. И. Овцеводство[Текст]/ Мирзабеков С. Ш., Ерохин А. И. – Алматы.: «Издатмаркет» - 2005. – 512 с.

4. Родин В. П., Иванов А.И. Опыт разведения кроссбредных овец. [Текст]/ Родин В. П., Иванов А.И.- М.:Россельхозиздат. – 1983. – С.135.

5. Ульянов А. Н., Рыжков А. В. Интенсивная технология полутонкорунного мяса – шерстного овцеводства. [Текст]/А.Н.Ульянов, А. В. Рыжков. – М.:Госагропромиздат. – 1990. – С.43.

6. Эйснер Ф.Ф. Пути совершенствования методов чистопородного разведения в скотоводстве. [Текст]/Генетическая теория отбора, подбора и методов разведения животных//. – Новосибирск.:Издательство “Наука” – 1976. – С.22.